

УДК 343.36 + 341.983.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.55>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА

Кузнецов В.В.,

доктор юридичних наук, професор,
в. о. провідного наукового співробітника
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
<https://orcid.org/0000-0003-1727-4019>

Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона діяльності експерта з питань права.

Аналіз норм Кримінального кодексу України дозволив встановити наявність лише двох статей (ст. 343, 386), які передбачають відповідальність за протиправні діяння проти експерта. Констатовано, що серед потерпілих таких кримінальних правопорушень теорія права визначає саме судових експертів. У статті зроблена спроба дослідити питання, чи відносяться до категорії судових експертів фахівці (експерти) з питань права та встановити юридичне значення науково-правових висновків, які вони готують.

Констатовано, що профільне законодавство не передбачає визнання судовим експертом такого фахівця як експерт з питань права. Встановлено, що окремі процесуальні (цивільний, господарський та адміністративного судочинства) кодекси розділяють категорії «експерт з питань права» та «судовий експерт», які суттєво відрізняються; кримінальний процесуальний кодекс України взагалі не містить таке поняття, а оперує терміном експерт як учасник кримінального процесу, яким є судовий експерт. Аналіз судової практики та наукової літератури дозволив зробити висновок, що висновки науково-правової експертизи у кримінальному процесі використовуються.

Доведено, що Верховний Суд та Конституційний Суд України використовують у своїй практиці висновки членів науково-консультативних рад – фахівців у сфері права. Констатована певна несправедливість щодо можливості використання висновків з питань права у судочинстві на різних рівнях судової системи.

Розглянуті положення нормативно-правових актів дозволили класифікувати експертні висновки з правових питань у залежності від певних критеріїв: за юридичним значенням (заборонені для використання та дозволені для використання); за компенсаційною природою (оплатні та безоплатні); за процедурою залучення експерта (за ініціативою учасників процесу та за ініціативою суду).

У статті запропоновані ознаки експертного висновка з питань права: має рекомендаційний

характер; має локальне юридичне значення (стосується конкретної судової справи); не є доказом по справі; не тягне юридичну відповідальність для експерта; може бути підготовлений як фізичною, так і юридичною особою.

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки: фахівець (експерт) з питань права не відноситься до категорії судових експертів; правовий статус фахівця (експерта) з питань права та судового експерта має суттєві відмінності; потерпілим при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 343 та 386 Кримінального кодексу України не може бути фахівець (експерт) з питань права; на підставі вивчення зарубіжного досвіду, законотворчої діяльності, чинного законодавства та національної практики правозастосування, пропонується поширити такий правовий інститут на Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення; рекомендовано у законодавстві передбачити механізм кримінально-правової охорони діяльності фахівця (експерта) з питань права через внесення відповідних змін до статей 343 та 386 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: «друг суда», законопроект, експерт (фахівець) з питань права, кримінальне правопорушення, науково-правовий висновок, процесуальний кодекс, потерпілий, правовий інститут, судовий експерт.

Kuznetsov V.V. Criminal and legal protection of the activity of a legal expert.

The analysis of the norms of the Criminal Code of Ukraine allowed to establish the availability of only two articles (Articles 343, 386) that provide responsibility for illegal actions against an expert. It has been stated that among the victims of such criminal offenses, the theory of law defines exactly judicial experts. In the article, an attempt is made to investigate the question of whether legal experts belong to the category of judicial specialists (experts), and to evaluate the legal significance of the scientific and legal conclusions they prepare.

It was affirmed that the relevant legislation does not provide the recognition by a judicial expert of such a specialist as an expert on legal issues. It has been established that certain procedural (civil, economic and administrative justice) codes divide the categories of legal expert" and "judicial expert", which are significantly different; however, the criminal procedural code of Ukraine does not contain such a concept at all, but uses the term expert as a participant in the criminal process, that is a judicial expert. The analysis of judicial practice and scientific literature allowed us to assume that the conclusions of scientific and legal expertise are used in the criminal process.

It has been proven that the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine use in their practice the conclusions of the members of the scientific advisory councils, i.e. experts in the field of law. A certain injustice was noted regarding the possibility of using conclusions on legal issues in court proceedings at different levels of the judicial system.

The considered provisions of the regulatory legal acts allowed to classify expert conclusions on legal issues depending on certain criteria: by legal meaning (prohibited for use and permitted for use); by compensatory nature (paid and unpaid); according to the procedure of involving an expert (on the initiative of the participants in the process and on the initiative of the court).

The article suggests the characteristics of an expert conclusion on legal issues: it has a recommendatory character; has local legal significance (refers to a specific court case); is not evidence in the case; does not entail legal responsibility for the expert; can be prepared by both an individual and a legal entity.

The conducted research allowed to draw certain conclusions: a legal specialist (expert) does not belong to the category of judicial experts; the legal status of a legal specialist (expert) and a judicial expert have significant differences; the victim in the commission of criminal offenses provided in Articles 343 and 386 of the Criminal Code of Ukraine cannot be a legal specialist (expert); based on the study of foreign experience, law-making activity, current legislation and national law enforcement practice, it is proposed to extend such a legal institution to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses; in the legislation, it is recommended to provide a mechanism of criminal legal protection of the activity of a legal specialist (expert) by making appropriate changes to Articles 343 and 386 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *amicus curiae*, draft law, legal expert (specialist), criminal offense, scientific and legal conclusion, procedural code, victim, legal institute, judicial expert.

Постановка проблеми. Як відомо, 23 червня 2022 р. Україна справедливо отримала статус кандидата на членство у ЄС. Однак реалізація цього євроінтеграційного процесу залежить від багатьох факторів. Одними з них є реформування судової системи та приведення національного законодавства до європейських стандартів захисту прав людини тощо. У цьому контексті одним з питань, які стали предметом наукової розвідки є з'ясування значення висновку експерта з питань права та особливостей кримінально-правової охорони такої діяльності.

Аналіз норм Кримінального кодексу України (КК) дозволив встановити наявність лише двох статей, які передбачають відповідальність за протиправні діяння проти експерта. Це ст. 343 КК (забороняє втручатися в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця) та ст. 386 КК (забороняє перешкоджати з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста та примушувати їх до відмови від давання показань чи висновку).

Як відомо, серед потерпілих при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 КК визначено судового експерта, а за ст. 386 КК – експерта. Доктрина кримінального права відносить до таких потерпілих лише судових експертів. Чи відноситься до таких фахівців експерт з питань права? Який правовий статус експерта з питань права та юридичне значення його висновків? Яким чином врегульовано це поняття в законодавстві та які перспективи його нормативного розвитку та правозастосування? На ці та інші питання спробуємо дати відповідь у даному дослідженні.

Стан дослідження. Безпосередньо питання правового статусу експерта з питань права в окремих наукових публікаціях досліджували: І. Бутирська, М. Гончаров, О. Громовий, Н. Зозуля, О. Кармаза, О. Константи́й, Н. Коротка, Д. Кушерець, О. Поліводський, Б. Ребриш, А. Ребриш, Ю. Рябченко, І. Староста, С. Черноп'ятов, М. Шепітько, А. Шостак, А. Штефан та ін. Окремих проблемам кримінально-правової охорони правосуддя приділяли увагу такі вітчизняні науковці, як С. Багіров, М. Бажанов, А. Бойко, О. Вакулик, А. Воронцов, О. Дудоров, О. Кваша, О. Костенко, Р. Мельник, А. Музика, В. Навроцький, М. Сийпловік, В. Тютюгін, В. Тацій, Є. Фесенко, П. Фріс та ін. Не дивлячись на дослідження вказаних вчених, залишається досі невивченими проблеми кримінально-правової охорони діяльності експерта з питань права.

Метою дослідження є встановити юридичне значення науково-правових висновків та визначити проблеми кримінально-правової охорони діяльності експерта з питань права.

Виклад основного матеріалу. Основними нормативно-правовими актами, які стосуються регулювання цього питання є: Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. та Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (Інструкція № 53/5).

Зокрема, у статті 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що «судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду». Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [18] (ст. 10 вказаного Закону України). Законодавець визначає певні кваліфікаційні вимоги до такого суб'єктів: наявність вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста) та кваліфікації судового експерта з певної спеціальності [18].

На підставі аналізу Закону України «Про судову експертизу» В. Навроцький робить певні висновки: «1) не існує якихось експертів у галузі права – кожен учасник процесу сам повинен виступати знавцем права; 2) юридичні знання є не спеціальними, а загальними знаннями; 3) правові норми не є матеріальними об'єктами, явищами і процесами, які містять інформацію про обставини справи; 4) предметом експертизи є матеріали справи, а правові норми становлять собою існуючі поза конкретною справою загальні правила, на основі яких повинна даватися юридична оцінка фактичних обставин справи» [8].

Основний підзаконний нормативно-правовий акт у цій сфері – Інструкція № 53/5 не дає підстав для призначення та проведення правової експертизи (п. 1.2), а також прямо забороняє експерту з'ясовувати питання права (п. 2.3) [5]. Таку ж позицію займав й Пленум Верховного Суду України, який у п. 2 постанови «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. № 8 заперечував «призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду (зокрема щодо вини, неосудності чи недієздатності особи тощо)» [19].

Отже, профільне законодавство не передбачає визнання судовим експертом такого фахівця як експерт з питань права.

Далі спробуємо з'ясувати ставлення галузевого законодавства до визначення такого суб'єкта як експерт з питань права та співвідношення його з судовим експертом.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) від 13 квітня 2012 р., визначає експертом

у кримінальному провадженні особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України) [7]. Отже КПК України не містить таке поняття як експерт з питань права, а оперує поняттям експерт як учасник кримінального процесу, яким є, фактично, судовий експерт.

Заради справедливості слід зазначити, що в кримінальному провадженні, як правило, саме стороною захисту, все ж використовуються науково-правові висновки. Такі можливості для адвокатів реалізовані у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р., який серед професійних прав адвоката, передбачає право одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (п. 10 ч. 1 ст. 20) [11]. Такі експертизи (діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів – ч. 1 ст. 1) проводять переважно наукові експерти (фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи – ч. 7 ст. 4), групи експертів або експертні ради (абз. 4 ч. 6 ст. 4) відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. [17] Одним із завдань такої експертизи є, зокрема перевірка відповідності об'єктів експертизи вимогам і нормам чинного законодавства (аб. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу») [17]. Однак таке науково-правове дослідження не відноситься до судових експертиз відповідно до Закону України «Про судову експертизу» й на думку В. Навроцького є ближчим до висновку спеціаліста [8]. Отже, висновок науково-правової експертизи не може виступати процесуальним джерелом доказів у кримінальному процесі. Однак у певних випадках судді все ж таки використовують подібні висновки у своїх рішеннях. Таке посилення, як правило, виступає додатковим обґрунтуванням заздалегідь сформованої позиції суду, аніж підґрунтям формування такої позиції [22].

Далі розглянемо розуміння експерта в інших процесуальних законах: Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПК), Господарському

процесуальному кодексі України (ГПК), Кодексі адміністративного судочинства України (КАС). Вказане законодавство передбачає таке окреме від терміна «експерт» («особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи» – ч. 1 ст. 72 ЦПК, ч. 1 ст. 69 ГПК, ч. 1 ст. 68 КАС) поняття як експерт з питань права (ст. 73 ЦПК, ст. 70 ГПК, ст. 69 КАС). Так, наприклад, згідно з ч. 1 ст. 73 ЦПК [23] (ч. 1 ст. 70 ГПК [3], ч. 1 ст. 69 КАС [6]) як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Як співвідносяться вимоги до судових експертів та експертів з питань права?

Аналіз таких вимог до експертів з питань права та до судових експертів дозволяє зробити висновок про їх суттєву розбіжність. По-перше, як судові експерти (освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста), так й експерти з питань права (науковий ступінь логічно передбачає наявність освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста) повинні мати вищу освіту. Яку саме освіту повинен мати експерт законодавство чітко не визначає (використано словосполучення «відповідна вища освіта»), зокрема не конкретизована сфера права в якій експерт повинен мати науковий ступінь. По-друге, судовий експерт повинен пройти відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, бути атестованим та отримати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу». Така умова не передбачена для експерта з питань права, яким може бути особа, яка є визнаним фахівцем у галузі права. Таке формулювання є оціночним та викликає дискусію у фахівців [4], оскільки відсутній критерій значимості досягнень чи авторитету фахівця (наприклад, це може бути кількість публікацій, їх значення для теорії та практики; високий індекс цитування; наявність вчених звань, наукових ступенів, почесних звань тощо; успішна діяльність як адвоката; участь в міжнародних проєктах, отримання грантів на дослідження; визнання серед здобувачів вищої освіти та ін.) [21, с. 139]. На думку В. Навроцького, таким фахівцем може «... виступати будь-хто, кого вважають належно кваліфікованим у певній галузі, чії думки та судження заслуговують на увагу, від позиції кого не можна так просто відмахнутися. ...» [8]. До речі, Науково-консультативна рада при Верховному Суді (ВС) також утворюється з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права, які погодилися брати участь в її роботі та мають науковий ступінь доктора юридичних наук або кандидата юридичних наук (доктора філософії) чи інших галузей знань [9] (п. 2.1 Положення про Науково-консультативну раду при ВС, затверджено Постановою Пленуму ВС від 2 лютого 2018 р. № 1). Отже

й ВС не зміг визначити чітких критеріїв віднесення особи до категорії висококваліфікованого фахівця.

У теорії цивільного права виділяють різні проблеми правореалізації нового інституту експерта з питань права (зокрема, невизначеність в ч. 1 ст. 73 ЦПК, ч. 1 ст. 70 ГПК, ч. 1 ст. 69 КАС процедури залучення експерта з питань права в процес; ч. 1 ст. 114 ЦПК, ч. 1 ст. 108 ГПК, ч. 1 ст. 112 КАС обмежує коло питань, з яких експерт може надавати свій висновок: «щодо застосування аналогії закону чи аналогії права; щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній державі») [4], які пов'язані з новизною цих положень, окремих прогалін законодавства (наприклад, в процесуальних кодексах для позначення такого фахівця використовується паралельно два терміна «експерт з питань права» й «експерт у галузі права»; такий експерт не попереджається про відповідальність за завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків) та не розумінням суддями важливості таких експертних досліджень (згідно ч. 1 ст. 115 ЦПК, ч. 1 ст. 109 ГПК, ч. 1 ст. 113 КАС вони не є доказом, а мають допоміжний (консультативний) характер і тому не є обов'язковим для суду).

Важливим моментом є те, що висновок експерта у галузі права, по-перше, не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи (ч. 2 ст. 114 ЦПК, ч. 2 ст. 108 ГПК, ч. 2 ст. 112 КАС); по-друге, суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань (ч. 2 ст. 115 ЦПК, ч. 2 ст. 109 ГПК, ч. 2 ст. 113 КАС).

На нашу думку, вже наявність такого правового інституту в окремих процесуальних кодексах є очевидною перемогою прихильників запозичення зарубіжного досвіду [21, с. 139]. Пригадаймо, що при судовому розгляді справ у країнах які відносяться до англо-американської (США, Велика Британія, Канада та ін.) та романо-германської правових сімей (Німеччина, Польща, Грузія та ін.) використовується експертна оцінка «друга суду» («amicus curiae»), яка формулюється у виді звіту («amicus curiae brief»). Використовується такий правовий інститут й в практиці Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини (подібним інститутом у структурі суду є інститут генеральних адвокатів, які надають допомогу суддям через підготовку рекомендаційних письмових висновків з конкретних судових

справ). Таким експертом визнається як фізична, так і юридична особа, яка володіє винятковими юридичними або професійними знаннями з питань, що стосуються справи, та, хоча й не є суб'єктом процесу, але бере участь в судовому розгляді з метою сприяння винесенню справедливого рішення [1].

Найбільшої популярності практика «amicus curiae» набула у США. Так, правило № 37 «Brief for an amicus curiae» ВС США передбачає, що висновок amicus curiae на розгляд Суду може представити адвокат у супроводі письмової згоди всіх сторін, або, якщо такої немає, з дозволу Суду [2, с. 171]. Так, наразі висновки amicus curiae подають до Верховного Суду США у 85% судових справ. Ними ефективно користуються комерційні та неурядові організації, чиновники та особи, які діють за дорученням [24].

Також є важливим питанням яке ставлення судів до таких висновків. Місцеві та апеляційні суди, як вже було зазначено, можуть враховувати такі висновки і окремі галузі законодавства безпосередньо закріплюють таку можливість. Щодо касаційного суду є важливий нюанс: законодавець продовжив раніше існуючу [8] практику регламентації діяльності Науково-консультативної ради, яка утворюється при ВС з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності ВС, що потребують наукового забезпечення (ч. 1 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р.) [20]. До повноважень Науково-консультативної ради, зокрема належить підготовка наукових висновків щодо тлумачення та застосування норм права [9] (п. 3.2. Положення про Науково-консультативну раду при ВС). Отже, діяльність таких експертів має нормативне та судове закріплення, не обмежена галуззю законодавства та питаннями тлумачення та застосування норм права, здійснюється за зверненням суддів ВС й на безоплатній основі. Вказані положення свідчать про певну несправедливість щодо можливості використання висновків з питань права на різних рівнях судової системи.

Також неможливо не згадати, що Конституційний Суд (КС) України також має Науково-консультативну раду, яка «утворюється при Конституційному Суді з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Конституційного Суду, що потребують наукового забезпечення» [16], (ст. 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р.). Положення про Науково-консультативну раду КС України у пункті 4 чітко не деталізує вимоги до членів ради – особа повинна бути висококваліфікованим фахівцем у сфері права (до яких, зокрема відносять суддів КС України у відставці, а також фахівців, які ма-

ють науковий ступінь доктора наук або доктора філософії (кандидата наук) [10]. Серед повноважень члена такої Ради є право надавати науковий висновок (який має рекомендаційний характер) щодо питань, порушених у клопотанні судді Суду або голови Ради (п. 14, 16). Отже ми бачимо, що фахівці, які входять до таких науково-консультативних рад при ВС та КС України мають певні можливості для реалізації власних наукових позицій, які можуть бути сприйняті поважними судовими інституціями. Як відомо, такі судові рішення стають прецедентами та обов'язкові для врахування в правозастосуванні та законотворенні. І це виступає, на нашу думку, додатковим аргументом для розширення можливостей надання експертам з питань права проводити відповідні наукові експертизи.

Законодавець, усвідомлюючи наявність вказаної проблеми, декілька раз спробував її вирішити. Нам відомі два законопроекти, які стосувалися вказаного предмету дослідження: перший проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права» від 15 січня 2020 р. (реєстр. № 2741) [15] та другий проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення» від 30 жовтня 2020 р. (реєстр. № 4295) [12]. Перший законопроект запропонував І. Фріс (до авторського колективу увійшли відомі криміналісти – М. Хавронюк та П. Фріс), а другий – народні депутати України: І. Фріс, О. Совгіря, Р. Стефанчук та ін.

Зміст вказаних законопроектів подібний, але другий, на нашу думку, є більш якісний, оскільки деталізує повноваження фахівця з питань права.

Наприклад, у другому законопроекті передбачені наступні зміни до КПК та Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Зокрема, КПК доповнюється новими ст. ст. 242-1 «Фахівець з питань права», 242-2 «Зміст висновку фахівця з питань права», 242-3 «Зміст висновку фахівця з питань права судом», а КУпАП – новою ст. 273-1 «Фахівець з питань права». В проекті зазначені такі вимоги до фахівця з питань права: це повинна бути особа, яка має науковий ступінь та/або вчене звання (модельні ст. 242-1 КПК, ст. 273-1 КУпАП). Висновок фахівця з питань права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду; суд може посилатися в судовому рішенні на висновок фахівця з питань права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань (модельні ст. 242-3 КПК, ст. 273-1 КУпАП).

Головне науково-експертне управління Верховної Ради України (ГНЕУ) відхилило вказані законопроекти з таких основних причин: 1) КПК забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права у кримінальному провадженні (див. ч. 1 ст. 242 КПК); 2) результати експертного висновку з питань права не відносяться до спеціальних знань, а відносяться до загальновідомих та загальнодоступних наукових знань в галузі матеріального права, якими повинні володіти слідчі, прокурори, судді; 3) кваліфікаційні вимоги до судді вже передбачають наявність вищої юридичної освіти та певного досвіду, що дозволяє їм кваліфіковано здійснювати правосуддя; 4) не конкретизовані або не некоректно визначені вимоги до такого фахівця (експерта) з питань права; 5) такий висновок не є обов'язковий для суду та не може вплинути на судові рішення [13; 14]. Вказані обставини призвели до зняття Верховною Радою України законопроектів з розгляду.

На нашу думку, одні зауваження є дискусійними, інші – можуть бути враховані при підготовці нового законопроекту.

Питання заборони на проведення експертизи з питань права вирішують просто – через внесення відповідних змін до КПК. При цьому ми не заперечуємо, що такий експертний висновок не є судовою експертизою. Цікаво, що у другому законопроекті частково врахували зауваження ГНЕУ та відмовилися від термінів «експерт з питань права» (замінили на «фахівця з питань права») та «експертиза» (замінили на «висновок фахівця з питань права»). До речі, як вже було зазначено, інші процесуальні кодекси вже використовують термін «експерт з питань права» (ст. 73 ЦПК, ст. 70 ГПК, ст. 69 КАС) та жодних проблем у формулюванні такого поняття не існує. Також є дискусійним питання, які знання (загальні чи спеціальні) містять такі експертні висновки. Якщо ГНЕУ вважає, що це загальнодоступні знання, то чому вони, наприклад, аналізують законопроекти та дають рекомендації парламентарям (особливо тим, які мають юридичну освіту, а, іноді й наукові ступені та/або вчені звання)? Також залишається відкритими риторичні питання: по-перше, чому в окремих галузях судочинства такі висновки є допустимими, а в кримінальному судочинстві – ні; по-друге, КС України та ВС можуть використовувати такі висновки (напевно ГНЕУ вважає, що судді цих інституцій не мають належних правових знань), а інші суди – ні.

Інші, на нашу думку, формальні, але доречні зауваження ГНЕУ усуваються з урахуванням правил законодавчої техніки й не можуть бути суттєвими причинами відхилення законопроектів.

Отже, законодавець зробивши перші кроки щодо легалізації такого правового інституту, повинен усвідомити, що такий інститут не повинен обмежуватися окремими галузями законодавства

чи сферами правозастосування. Поширення такого правового інституту на КПК та КУпАП дозволить, не тільки врахувати зарубіжний досвід й існуючу національну практику правозастосування, але й логічно завершити процес його нормативної інтеграції в законодавство.

Розглянуті положення нормативно-правових актів дозволяють визначити види експертних висновків з правових питань у залежності від різних критеріїв: за юридичним значенням можна виділити: заборонені для використання (Закон України «Про судову експертизу» КПК, Інструкція № 53/5) та дозволені для використання (ЦПК, ГПК, КАС, Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу»); за компенсаційною природою: оплатні (ЦПК, ГПК, КАС, Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу») та безоплатні (Положення про Науково-консультативну раду при ВС, Положення про Науково-консультативну раду КС України); за процедурою залучення експерта: за ініціативою учасників процесу (ЦПК, ГПК, КАС, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та за ініціативою суду (Положення про Науково-консультативну раду при ВС, Положення про Науково-консультативну раду КС України).

На підставі викладеного слід визначити такі ознаки експертного висновка з питань права: 1) має рекомендаційний характер; 2) має локальне юридичне значення (стосується конкретної судової справи); 3) не є доказом по справі; 4) не тягне юридичну відповідальність для експерта; 5) може бути підготовлений як фізичною, так і юридичною особою.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

по-перше, відповіді на раніше поставлені питання: експерт (фахівець) з питань права не відноситься до категорії судових експертів; встановлені відмінності в правовому статусі експерта (фахівця) з питань права та судового експерта; обґрунтовано, що потерпілим при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 343 та 386 КК не може бути експерт (фахівець) з питань права; визначено види експертних висновків з правових питань; сформульовані ознаки експертного висновка з питань права;

по-друге, на підставі вивчення зарубіжного досвіду, законотворчої діяльності, чинного законодавства та національної практики правозастосування, пропонується поширити такий правовий інститут на КПК та КУпАП;

по-третє, повна легалізація цього правового інституту повинна, на нашу думку, спонукати законодавця паралельно передбачити механізм кримінально-правової охорони діяльності фахівця (експерта) з питань права (подібно до категорії «судових експертів») через внесення відповідних змін до статей 343 та 386 КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amicus curiae. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Amicus_curiae.
2. Воробель У. Інститут «amicus curiae» у праві країн англосаксонської правової сім'ї. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 3. С. 163–178. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3018/1/Vorobel%20U.%20Instytut%20Amicus%20Curiae.pdf>.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
4. Зогуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право*. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. [ред. наказу від 26.12.2012 № 1950/5]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
8. Навроцький В.О. Правова експертиза у кримінальних справах. URL: https://uba.ua/documents/doc/v_navrockiy_speech.pdf.
9. Положення про Науково-консультативна рада при Верховному Суді: постанова Пленуму Верховного Суду від 2 лютого 2018 р. № 1. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/ppn_kr/.
10. Положення про Науково-консультативну раду Конституційного Суду України: постанова Конституційного Суду України від 3 грудня 2018 р. № 38-п/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/polozhennya-pro-naukovo-konsultatyvnu-radu-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny>.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення: проект Закону України від 30 жовтня 2020 р. Реєстр. № 4295. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1255>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення: висновок на проект Закону України від 15 січня 2020 р. Реєстр. № 2741. Апарат Верховної Ради України. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. № 16/3-2020/51873 від 19 травня 2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/108000>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо науково-консультативного забезпечення у кримінальному провадженні та провадженні в справах про адміністративні правопорушення: висновок на проект Закону України від 30 жовтня 2020 р. Реєстр. № 4295. Апарат Верховної Ради України. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. № 6/03-2021/175936 від 31 травня 2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/744028>.
15. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права: проект Закону України від 15 січня 2020 р. Реєстр. № 2741. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/1255>.
16. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19?find=1&text=науково-кон#w1_7.
17. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-vr#Text>.
18. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
19. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>.
20. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
21. Ребриш Б.Ю., Ребриш А.С. Проблеми правового статусу експерта з питань права в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 136–140. URL: http://www.pap.in.ua/4_2018/36.pdf.
22. Староста І. Експерт з питань права: повноваження та обов'язки. *Юридична Газета*. 2020. № 3 (709). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ekspert-z-pitan-prava-rovnovazhennya-ta-obovyazki.html>.
23. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
24. Шостак А. Amicus curiae: практика залучення «друга суду» в Україні та за кордоном. URL: <https://www.prostir.ua/?library=amicus-curiae-praktyka-zaluchennya-druha-sudu-v-ukrajini-ta-za-kordonom>.